

ЈЕВТО М. МИЛОВИЋ

РАЗГОВОР С БЛАЖОМ КОНЕСКИМ

1. Ви сте рођени у селу Небрегову код Прилепа. Колико је утицало на Вас тамошње поднебље?

— Небо и поднебље мога завичаја прате ме и до данас куд год се ја кретао и налазио. Једна од мојих последњих збирки добила је наслов „Златоврх” према имену планинског врха који доминира над пределима мога детињства и прве младости. Рекао сам тамо да према његовој силуети у сећању одређујем свуда стране света. Мислим да би могла да се састави једна цела књижица од мојих песама које су непосредно везане за Небрегово и Прилеп. Да не помињем оне које су прожете атмосфером мога краја и година проживљених у њему.

2. О својој мајци?

Гесте ли од ње слушали многе приче и басне?

— Мој мајка је, хвала Богу, још жива и још ми, са својих скоро деведесет година, води кућу. Мала, лепа старица. Пријатељи ми кажу да им њен глас преко телефона звучи као девојачки.

Ја не памтим да сам од мајке икад чуо неку причу или басну. Слушао сам, а и сада слушам, само одсечне наредбе и поруке. Мајка је била строга према нама деци. Ја сам као дете мало зазирао од ње.

За приче мајка просто није имала времена. Она је повоздан само радила и радила. Радила је не само кућне, него и пољске послове. У Прилепу је обрађивала дувач, који нам је доносио њагда половину прихода, пошто је очева плата била мала.

Ја сам тек у зрелијим годинама приметио да мајка често са своја осећања нађе шкрт али импресиван израз. Више пута сам од тих њених изричаја, уз малу обраду, направио песму. Тај сам поступак назвао обрадом природне или рудименталне песничке форме.

Што се тиче прича и песама, у нашој кући је за то била „задужена” баба Дунавка, очева мајка. Имала је веома богат и разноврстан репертоар. Песме, лирске и епске, казивала је надахнуто, узбуђеним гласом, свечаним речитативом. Понекад би јој глас задрхтао и потекле би јој сузе. Мене је тада подилазила језа. Ја сам се тако укључивао у нашу оралну традицију. Ја сам још као гимназиста записивао песме које ми је казивала баба Дунавка. У једној мојој свесци сачувано је у каснијем препису четрдесетак тих песама.

3. О своје оцу? Да ли је он показивао интерес за Вашу поезију?

— Мој је отац преминуо 1968, у својој шездесет деветој години. У нашој породици мушкарци су кратковечнији од жена. Био је леп, витак човек. Уживао је велике симпатије због своје благе нарави, човечности и одмереног понашања. Умео је да прича живо анегдоте и свакодневне згоде и да притом врло успешно опонаша друге људе. У Небрегову је био писар у општини, а у Прилепу у пореској управи. Волео је да гаји цвеће и говорио је да нема таквог цвета који није леп. Он је уредио дивну малу башту у дворишту наше куће у Прилепу, а затим у Скопљу око могажне куће, коју смо купили после земљотреса. Суседи су признавали да је ова наша башта најлепша. Ја се сада старам да је одржим колико могу.

Не знам да ли је отац икад ишта прочитао од моје поезије. Ја лично не бих могао никад да се решим да му сам прочитам неку песму или да му поклоним неку своју нову збирку.

4. Ако бисте нам изложили своје дјетињство, успомене из дјетињства и све остало што сте доживјели у то вријеме шта Вас је одушевљавало, шта сте читали у то вријеме итд., много бисте нас задужили.

— До своје седме године живео сам у Небрегову. Ту сам завршио и први разред основне школе. Онда смо се преселили у Прилеп. Прелазак у град је представљао за мене тешко искушење.

Мој отац је имао старијег брата, Крстета, који се није вратио из рата. Изгубио му се траг негде у Албанији. Његова удовица, стрина Вета, усвојила је мушко дете из суседног села Дупјачани. Брат Киро, како сам га звао, био је већ ожењен и имао децу. Тако су у заједници живеле две породице — његова и мога оца. Кућа је била пуна деце. Најстарије у кући су биле две удовице — баба Дунавка и стрина Вета.

О мени се у ствари највише бринула стрина Вета, за коју сам се привезао више него за своју мајку. А она као да је нашала коме да поклони своју неживљену мајчинску љубав. Већ

сам говорио да је мојим духовним светом у то време владала баба Дунавка.

Куће су у нашим селима на спрат. Ја сам спавао у соби у приземљу између бабе Дунавке и стрине Вете. Простирало се по земљи. Само су отац и мајка имали кревет у горњој соби. Старе жене су увијек нешто тихо говориле пред спавање. Схватио сам да су се још увек надале да ће Крсте једног дана да се врати.

Ја сам у своме „Дневнику после много година” већ испричао сећања из свога детињства, тако да сада нема потребе да их сумарно понављам. Осим буквара и читанки, прве књиге које сам читао биле су оне које сам добијао као награду на крају школске године. То су обично били популарни избори епских народних песама. Тако се проширивало оно што сам ја већ усвајао усменим путем од бабе Дунавке. У Прилепу се могућност да се дође до књиге проширивала, али не много. Наша књижница у нижој гимназији била је веома сиромашна.

Отац ми је наручио код столара мали столић за рад и рафтић за књиге. Тако сам ја почео да скупљам и своју личну библиотеку. Завео сам каталог, у који сам под бројем уписивао сваку књигу. Велики догађај био је када ми је отац за ту моју библиотеку купио „Свезнање”.

У првом разреду гимназије, са непуних десет година, почео сам да пишем песмице. У другом сам се осмелио да једну од њих препишем у свеску за краснопис. Мој учитељ цртања и краснописа Велебит Рендић, син познатог вајара Ивана Рендића, заинтересовао се одакле ми тај текст. Када сам му рекао да сам то ја сам сачинио, он ме је похвалио и тако осоколио као нико други после њега да се приклоним песништву.

5. Ви сте, сигурно, у дјетињству вољели ливаде и траву.

Добрица Цесарић је пожелио да буде трава „када се једног дана пресели у црве и земне груде”.

— Ливаде су биле свуда унаоколо. У Небрегову смо имали Горње ливаде и Доње ливаде. На Мукосу изнад села протезали су се богати пашњаци, по којима си могао да босим ногама газиш као по дебелом, меком ћилиму. Коње смо пасли по утринама око села. И у Прилепу је преко лета моја дужност била да изводим на пашу нашег магарца. Стога ми је чак чудно што се у мојим текстовима, изгледа, трава помиње доста ретко. Као да се она подразумева.

Ипак, ја сам преко речи *трава* први пут схватио шта значи гласовна оркестрација стиха. У Крагујевцу, у вишој гимназији, мој блиски друг Милорад Најдановић ме упита једном како се на македонском каже *трава*. Одговорио сам да ми кажемо *трева*. Он ми је онда објаснио да је то мала и чак занемарљива разли-

ка, али не кад се ради о поезији. Замена једног само вокала може да значи много за звучање стиха, па и за атмосферу целе песме.

6. Идете ли радо у шетњу, у кавану, у друштво?

— Ја сам био велики шетач. Чак сам једно време ишао и у планину заједно са Василиом Иљоским и Георги Абацијевом. Али откад сам се озбиљно разболео, задовољство шетања ми је ускраћено. Само понекад предвече, када је лепо време, пробем полако улицама нашег насеља испод Водна, на јужној периферији Скопља.

Увек сам волео кафану и друштво. И сада скоро свако вече проводим са својим пријатељима у клубу делегата или у неком другом локалу. Увече нисам никад радио, а сада због општененог вида не могу ни да читам ни да гледам телевизијски програм. Раније сам много волео да играм шах и карте.

7. Да ли се може писање учити?

Меша Селимовић сматра да се писање може само усавршавати „ако човјек има талента” и да је „таленат предиспозиција...

— Ако се ради о заиста добрим мајсторима, за сваки занат, па и за писање, је неопходан услов предиспозиција. Али је за доброг мајстора неопходно и учење, ако хоћете — стицање неке рутине и спретности у занату који обавља. На једном месту сам рекао да сликар мора да буде нагледан, писац начитан, а музичар наслушан. Само тако они могу да наслуте и пронађу, између толиких туђих потеза и гласова, онај простор који им припада као оригиналним ствараоцима. То се не може постићи без учења, без препознавања великог броја туђих модела, чиме се укључујемо у широку традицију.

8. Када дајете наслов једној својој пјесми или једној својој приповијести? Да ли јој дате наслов прије него је испјевате или пошто је створите?

Неки књижевник нам рече да је наслов саставни дио пјесме.

— Догађа се и једно и друго. Пошто ја волим да кажем да песме записујем или бележим, када их већ имам у глави, веома често најпре забележим наслов. Врло ретко долази до промене првобитног наслова. Разуме се, наслов се и даје зато, да би вршио неку функцију као део текста. Његова је функција да читаочева размишљања и асоцијације благовремено упути у

правцу који смо изабрали. Тако олакшавамо читаоцу комуникацију са текстом.

9. *Да ли сте пјевали о фрескама као Милан Ракић?*

Моја песма „Ангелот на Света Софија” настала је под утиском фриза анђела у старој цркви у Охриду. У „Марковом манастиру” свеци са фресака имају чак активну улогу у развоју мотива. Притом посебно издвајам плач Рахиле над мртвом децом. Ту сам сцену посматрао у Марковом манастиру код Скопља.

10. *Да ли се налазите у тешком душевном расположењу кад стварате пјесме или приповијетке?*

Не могу да посведочим ништа сигурно. Расположења се често мењају.

11. *Да ли се много мучите кад тражите наслов за неку своју збирку пјесама?*

— Лако сам се решавао који наслов да изаберем. Обично сам га налазио у наслову неке носеће песме у збирци.

12. *Колико је истине у Вашим пјесмама, а колико поезије? Ви знате боље од нас да је Гете у своме дјелу *Dichtung und Wahrheit* хтио да разлучи поезију од истине. У том свом аутобиографском дјелу желио је да нам покаже шта је заправо у његовом великом дјелу стварност, а шта је поезија. Он каже: „Нема у овом роману ниједан потез који је приказан као што је доживљен, а ипак нема ниједног потеза који није доживљен”.*

— Мислим да је Гете за све нас заједно кардинално одговорио на ово питање. Ако треба да и ја нешто додам, рећи ћу да само то што ми у тексту смета призиву приватности, и што желим да га уклоним, сведочи да се удаљавам од голих чињеница. Ако је циљ да се код читаоца побуди илузија да поручу изговара као нешто што је лично његово и што је сам доживио и смислио, каквог дубљег смисла може да има аутобиографска подлога текста?

13. *Колико има штимунга у Вашим пјесмама из Македоније?*

— Мислим да су моји текстови прожети тим штимунгом.

14. Коју сте врсту пјесништва највише вољели: романи, новеле, драме, лирску и епску поезију, путописе?

— Не могу да дам преимућство ниједној од тих врста. Привлачило ме је све што одише снагом и величином. Можда сам повремено, као и сви читаоци, зависно и од доба живота, бивао нечим мало засићен и узимао у руке радије неку другу врсту текстова.

15. Велики сликар Кирхнер осјећао се усамљен и кад је био у великом друштву.

Да ли сте се и Ви понекад осјећали усамљеним?

— Усамљеност сам осећао у чистијем виду онда када сам био сам и досађивао се, него кад сам се налазио међу људима. Усамљеност се најбоље лечи одласком међу људе. Разуме се, постоје различита искуства. Неки зазиру од сусрета са људима. Осећање усамљености је присутно у моме животу и у мојим песмама.

16. Кирхнер тврди: „Сваки је човјек чедо свога времена“.

— Човек је чедо својих родитеља и, у другом смислу, свога времена. Али је човек и носилац посебне комбинације гена и посебне личне судбине, и као такав он је непоновљив.

17. Јесте ли уништавали своје пјесме?

— Јесам. Већ сам поменуо да сам песме почео да пишем са десет година. Писао сам на српскохрватском као језику на коме смо тада стицали образовање. На македонском сам почео да пишем песме негде око 1938-39. године.

Са четрнаест година, пред малу матуру, постао сам толико самосвестан и критичан да сам оценио да моје песмице, које сам свакодневно марљиво исписивао у своје свеске, не могу да ми служе на част. Зато сам једног дана спалио те свеске, као неки мали Гогољ. Сада ми је, разуме се, жао што сам то учинио. После тога, и све до данас, песме сам бележио само с времена на време. Када бих прибележио неки нови текст, оставио бих да прође доста времена, да бих могао спокојно да проверим његову вредност. У случају да нисам био задовољан, одмах сам уништавао концепт. Дотеривао сам и иначе радо уништавао посебне листиће на којима су биле прибележене многе моје песме. Тако су ми углавном сачувани само концепти у нотесима, у којима сам правио и неке друге потребне забелешке.

18. *Волите ли цвијеће?*

Познати стикар Емил Нолде саградио је своју кућу 1927, уредио је своју башту која је била већа и љепша од свих других у дотичном пејзажу. Он каже о бојама цвијећа: *»Die blühenden Farben der Blumen und die Reinheit dieser Farben, ich liebte sie. Ich liebte die Blumen in ihrem Schicksal: emporspriessend, blühend, leuchtend, glühend, beglückend, sich neigend, verwelkend, verworfen in der Grube endend«.*

— Ја, нажалост, нисам култиватор цвећа. То је био мој отац. Волим цвеће. Бринем се о ружама које је отац засадио. Неке моје песме до којих држим говоре о моме дружењу са цвећем и о томе како ми оно пружа утеху.

19. *Хајнрих Клајст написао је своју веселу игру »Der Zerbrochene Krug« на основу једног бакрореза. Наш велики пјесник Јован Дучић стварао је пјесме на основу слика.*

Да ли сте Ви били инспирисани бакрорезима, сликама, цртежима, архивском грађом?

— У својој најновијој збирци „Сензмограф“ имам песму под насловом „Птици (скулптура)“. Описао сам једну дивну малу скулптуру коју сам добио на поклон. Она представља две птице које се милују крилима.

20. *Имате ли албума, разних фотографија из своје старе породице и да ли сте искоришћавали те слике у својим приповјеткама?*

Слику хотела из Aalsgardena искористио је Томас Ман као „основну потку“ за своју познату новелу Tomio Kröger.

— Имам доста албума и слика, али ми се чини да ми ниједна није дала повода за неки текст.

21. *У које доба године сте најорнији за писање пјесама?*

А. Пушкин је радо стварао пјесме кад би киша ромињала.

— Пошто ја песме записујем повремено, а не пишем их стално, нисам приметио да ми је неко доба године посебно погодно за то.

22. *Одакле потичу пејзажи које сте насликали у својим приповјеткама и пјесмама?*

— Нарочито сам волео да описујем пејзаже које носим у сећању из прилепског краја. У приповеци „Љубав“, на пример, може да се осети колико ја волим септембар у том крају.

23. *Јесте ли дојеривали своје пјесме пошто би се појавиле?*

— Било је и тога, иако не често. Правио сам поправке нарочито на поемама „Средба со Жинзифов“ и „Мостот“. Из бележака уз издање моје поезије из 1981. видим да сам тада поправио неколико стихова у циклусу „Дојран“.

24. *Ваше су пјесме изразом икрте. Написане су једноставним македонским језиком. Тим језиком су писане и наше лирске народне пјесме. И Хајнрих Хајне писао је стилем народне лирске поезије. То је добро, јер је у једноставности савршенство.*

Колико је утицала на Вас наша усмена лирска поезија?

— Ја сам у више наврата истицао утицај оралне традиције, у томе и народне лирске песме, на македонску савремену поезију, па и на мене. Ја сам се једноставности израза приближавао и својим путевима. У збирци „Златоврв“ издвојио сам циклус под насловом „Скржави песни“ („Шкрте песме“). У тим песмама је извршена редукција свега што може да се осети излишним у изразу.

25. *Јесте ли студирали старе наше кодексне и старе наше штампане књиге које се налазе у македонским манастирима и црквама?*

— Не само да сам проучавао старе рукописе македонске провенијенције, него сам неке од њих ја лично и издао. Такве студије сачињавају добар део мога научног рада у области филологије и лингвистике. За моју поезију је важно да сам на идеју о циклусу „Пролошка житија“ дошао студирајући тзв. Станиславов пролог који је био преписан 1331. године у Лесновском манастиру. Неке песме сам написао користећи текстове из „Тиквешког зборника“ с краја XV в., који сам превео на савремени македонски језик.

26. *Да ли сте студирали иконе које се чувају по македонским манастирима и црквама?*

— Студирао нисам, али сам их гледао, највише у галеријама у Охриду и Штипу, али и другде. Привукла ме нарочито икона из XVI века на Давидов псалам „Хвалите Господа“, која се чува у Уметничкој галерији у Скопљу. Све живо, од човека до звери, птица и жаба упућује хвалу Господу својим гласом. Када сам испричао ово Душану Матићу за време конгреса ПЕН-а на Бледу (1964), он је био толико одушевљен, да ми је рекао да ће да укључи тај мотив у своју реч за округлим столом. Било ми је драго што сам и ја тако приложио своју лепту. Иначе, ја сам написао и песму под насловом „Икона“, али то је љубавна песма.

27. *Идете ли радо на гробље и читате ли радо натписе са појединих надгробних плоча?*

— Гробља ме нису нарочито интересовала. Дешавало се да ме као филолога привуку неки старији натписи на нагробним плочама.

28. *Каквој се киши радујете?*

Добрица Цесарић нам саопшти: „Има киша које су радосне, а има их које изазивају меланхолију“.

— Волим прољећне пљускове уз грмљавину. Они ме обрадују и обнадеже. Подсете ме и на случајеве из младости, када бих на таквим изненадним пљусковима покисао до голе коже.

29. *Како на вас дјелује балет?*

— Уживам спонтано у доброј балетској представи. Љубомир Бранѓолица је компоновао мултимедијални балет под насловом „Сазвежђе Блажа Конеског“. Представа се допала публици. Ја сам допринео успеху тиме што се чуо мој глас док казујем више својих песама.

30. *Владан Десница је имао „масу лијепе музике, снимљене на магнетофонске врпце“, па је при раду „увијек волио да је слуша, врло тихо, док ради“. Музика му је служила „као нека звучна кулиса“.*

— Ја нисам навикао да пишем уз музику, иако иначе знам да ми тиха музика не би сметала при раду.

31. *Да ли сте често боравили на Охридском и Дојранском језеру?*

— У Охриду сам боравио често, али обично на краће време. У Старом Дојрану сам изградио викендицу и тамо већ више година редом проводим летње месеце. Тамо сам написао многе своје текстове. Ваздух је тамо чист, има пуно кисеоника, лакше се дише и мисли теку слободније.

32. *Како дјелује на Вас ријека, језеро, море?*

Меша Селимовић је „обожавео воду“. Он нам је рекао: „Вода ме просто опчињава. Море волим, али ријека је за мене нешто што може да буде присно са мном. Ја се са морем не могу идентификовати, сувише је велико, не могу да се интимизирам. Одбија ме. А ријека — то је нешто што је заиста моје. То је вјероватно зато што сам дјетињство провео на ријеци. . .“.

— Вода привлачи, фасцинира, уноси неки свој закон у ток наших мисли и осећања. Можда она делује још необичније на људе који су одрасли у сушним крајевима као што је прилепски. Дотеку бујице после провале облака, начини се лом, а потом се све стиша. Лети речице пресуше и зјапе пешчана корита. Као деца купали смо се у локвама које би се задржале понегде у пољу. Сусрет са великим рекама, са језерима и морем доносио је за мене разумљиво узбуђење. Тај доживљај је нашао израза у многим мојим песамама.

33. *Демокрит је рекао: „Ниједно умјетничко дјело не може се остварити и никакво знање не може се постићи без напорног рада“.*

— То се може применити на све, а не само на духовне, људске активности.

34. *Колико је утицала на Вас македонска усмена лирска поезија?*

— Већ сам једном раније поменуо да је тај утицај био значајан. Треба притом увек имати у виду и емоционално дејство мелодије лирских народних песама.

35. *Шта дугујете македонској фолклорној традицији?*

— Дугујем много. Понешто сам већ објаснио, а остало остављам за прилику када будем говорио о појединим својим песамама које су поникле на таквој основи.

36. *Како се ствара атмосфера у пјесми?*

Сликар Војо Станић нам рече: „Атмосфера је карактер слике. Она је производ свега онога што чини слику сликом. Ту су не само боје, иако је боја код слике најупадљивија, него онај распоред свијетлог-тамног, оних свијетлих и тамних површина. . . Онда долазе цртеж, дубина слике и скоро се не могу набројати елементи који утичу на атмосферу слике. . .”

— Ја бих рекао да одређена атмосфера ствара саму песму. Она је дата већ у нуклеусу песме, заједно са музикалним стимулом и са оним што сам ја једном назвао „мутном идејом”.

37. *О македонској народној музици?*

Јаков Готовац нам рече: „Македонска, она изгледа да је најбогатија по својој формацији. Морамо им завидјети. . . између македонске и далматинске држим да има неки контекст, нека веза. . . али осјетим код македонске неке пјесме ипак некакав колорит медитеранско-далматински, али не потпуно. Али има нешто заједничког. . .”

— О њој је лепо рекао Кочо Рацин: она нас погађа право у срце. Мени је јако интересантно то што је приметио Јаков Готовац. Ја сам склон томе да примим да медитеранска културна сфера обухвата и Македонију. Ја сам чак написао и један есеј о савременој македонској поезији у медитеранској сфери. Не би ме, дакле, чудило да се све то осећа и у музици. Разуме се, постоје и разлике, као што је то добро уочио Готовац. Поједини региони Медитерана били су подложни различитим утицајима и укрштањима. На нас су, рецимо, утицали Турци, а на Шпанију Маври.

38. *О ријечи?*

Меша Селимовић говори у свом роману „Дервиш и смрт“ о ријечима. Нама је о њима рекао: „Кад испуњавамо живот, у ствари ријечима дајемо смисао и правац животу, управо ријечима. Ведре ријечи могу да буду прапорац, а љутите ријечи — лијек. . . у ствари, то је пражњење. . .”

— Пошто се ја бавим лингвистиком, тешко ми је и да помислим да о речи исказем неки општији суд. Ја сам написао две песме под насловом „Зборот” („Реч”), али је у њима основно какве се сметње јављају у међуљудској комуникацији. Тако у песми коју сам укључио у своју најновију збирку „Сеизмограф” кажем да реч треба држати добро зауздану као неукроћеног коња. Јер ако таквог коња пустимо слободно, ко зна која ће луда глава пожелети да га узјаше.

39. *О музикалности и мелодији стиха?*

— Ја спадам међу оне песнике и љубитеље поезије који уживају у музици стиха.

40. *О пјесми у прози?*

— Волим ту кратку форму. Написао сам доста таквих текстова. Има расположења која не зазвуче чврстим песничким ритмом, али нас воде без околишања до исте онакве поенте која одједном запљусне неком емоционалном плимом целину једне лепе лирске песме.

41. *„Монологот не суштествува, монологот е измислена работа“.*

— Наша душа жели да комуницира са другим душама. Ми увијек и у своме ћутању замишљамо сабеседника. Шта још мислим о овоме може да се види из мог текста, из кога сте узели онај цитат.

42. *Пјесма, пјесник и природа?*

— Човек (или песник) и природа — то је неисцрпна тема. Ја сам јој сам поставио читав један есеј који сам у сенци тује написао овог лета у Дојрану. Мислио сам да је боље рећи да је човек део природе, него у природи. То ми звучи и скромније. Али, додао сам, пошто је човек и део културе или у култури, често се догоди да он саму природу посматра преко модела које му намеће поезија или сликарство. А против тога је управо уртајао Херман Хесе. Ја бих ипак био умеренији од њега.

43. *„За разлику од песника који су за своје песме настојали да извојују што више аутономног простора, поменути песници свим силама настоје да свој поетски опус интегришу у свакидашњи живот, што представља специфичну врсту песничке ангажованости“ (Радомир Ивановић).*

— Ја стварно мислим да спадам међу оне који се на тај начин ангажују.

44. „Песници посредно и непосредно сведоче о тајни и тајновитости стварања“ (Радомир Ивановић).

— Добри мајстори увек имају шта да кажу о својој занату. Ја сам се уверио да многи писци умеју да саопште такве ствари из свога песничког искуства, које би можда тешко било уочити, или бар приказати тако јасно, чисто научним поступком.

45. „Песници често користе симбол тишине или ћутања, прихватајући Малармеово мишљење да је ‘ћутање’ једина раскош после риме, у судару света реалног и света трансцендентног“ (Радомир Ивановић)

— За мене је веома јасна улога паузе у књижевном тексту. Чак сам и писао да је коришћење паузе изразита карактеристика уметничког говора у балканској традицији. Притом сам се позивао на неке одлике стила Боре Станковића и Коче Рацина.

46. Емил Дешан је дефинисао поезију као „сликарство које се креће и музику која мисли.“ Он тежи за сједињењем поезије и сликарства: »O soeur de la Peinture, aimable Poésie!«

— Има песника који су својим начином мишљења и певања ближи сликарству, док је другима ближа музика. Све су уметности повезане међу собом, а не круто ограбене. И не само уметности, него и све духовне делатности. Желећи да одговорим на питање, које су ми многи постављали, како да ми не смета то што се бавим и поезијом и науком, ја сам у једном есеју објашњавао да један дубљи архитектонски принцип повезује уметност и науку. Наклоности, и у вези с тиме преливи, зависе од личности. Дешан је славио сликарство, а Верлен музику.

47. Сликарство и поезија?

— Ево шта сам написао о Влади Урошевићу, који се међу македонским песницима издваја својим сликарским поступком: „Граница између једне и друге сфере, између јаве и сна, овде је флуидна, као да се ради о истоветно моделираном простору. Ту границу прелазимо лако и неосетно, пошто се обе те сфере осмишљавају и доводе у равнотежу сигурним поступком сликара који зна како треба да распореди у њима планове и да оштрим погледом фиксира и истакне, према потреби композиције, и оне најситније појединости“.

48. Које музичаре волите?

— Можда ми не бисте поставили посебно питање о музици и музичарима, да сте знали да сам прву двојку у школи добио из певања. То ми служи као увод да кажем да је моје музичко образовање ништавно. Ипак сам музику јако заволео, па се и сродио са њом, слушајући је. На својим путовањима имао сам привилегију да слушам и оно што је многим тешко доступно, чак и мале форме Дмитрија Шостаковича. Увек бих поново и поново желео да чујем Равелов „Болеро”. Друга имена не бих помињао — све ће опет бити познати велики композитори.

49. Који су Вам сликари и вајари драги?

— Волим импресионисте. У музејима увек живнем кад дођем до њихових слика. Од македонских сликара волим посебно Лазара Личеноског и Николу Мартиноског, којима сам направио и књижевне портрете. Можда сам ту и пристрасан, јер сам за њих био везан великим пријатељством. Дивио сам се Родену, Микеланђелу, старим Египћанима.

50. О жељи?

Петар II Петровић Његош каже у Лучи микрокозма: „Свијет жељи не зна угодити”.

— Подсећате ме на жељу сада, када су све моје жеље малаксале. Одобравам оно што су о жељи рекли млађи људи.

51. О радости?

— Радост се мери тренуцима. Радујем се ономе што доносе такозване ситне људске радости. Успеси у послу, у каријери, достигнућа, признања причињавају ми задовољство, али не праву радост.

52. О тузи?

— Туга се мери интервалима. Не памтим када ме није пратила. Прати ме у стопу од самог раног детињства. У „Дневнику после много година” записао сам ово, сећајући се једног догађаја који ми се десио када сам имао четрнаест година: „Не знам кога више да жалим: да ли оно дете или себе какав сам сада”. Тако је једна тужна дуга засводила мој живот.

53. О срећи?

— И срећу доносе ретки тренуци. Али када их повежемо неким мисленим мостовима, наш живот буде испуњен смислом и готови смо да прихватимо да је вредело живети.

54. О осмјеху?

Да ли је тачно мишљење Богдана Поповића: „ниједан народ . . . не уме показати доброту срца и нежно осећање изразом лица и тоном гласа тако као британски”.

— Тешко ми је да прихватим да постоји доброта срца једног народа. Доброта и нежност су индивидуална осећања. Сећам се добро у каквом је контексту Богдан Поповић употребио оне речи. Он је хтео да увери своје сународнике, који су се за време првог светског рата нашли међу Енглезима, да ови нису тако бездушни као што може да се закључи површно по њиховом обично хладном изразу лица. У ствари сви ми носимо, а не само Енглези, неке маске понашања којима нас снабдева наша традиција. Разуме се, поједине традиције се у том погледу јако разликују и ту могу да настану неспоразуми. Богдан Поповић је хтео да уклони један такав неспоразум. Хтео је заправо да каже да Енглез, као појединац, када стварно осети нежност, може то да изрази на један изванредан начин: а ја бих додао: можда због тога што умиљатост лица и гласа није обавезна за његову традиционалну маску понашања. И о осмеху треба судити на такав начин, јер он може бити и змијски.

55. О смијеху?

— Ја бих о томе имао шта да кажем, јер је мој смех посебно карактеристичан. Пријатељи ми кажу да се ја смејем заразно, громогласно и од срца. Лазо Личеноски ми је често признавао да воли да чује мој смех. Једна моја пријатељица, забринута због озбиљне болести коју сам преживео, рекла ми је да јој је лакнуло на души, када је чула да се поново смејем на себи својствен начин. У збирци „Везилка” имам минијатуру под насловом „Смех“: „Пресушио је мој смех. И жедан њега /у дневној се губим гунгули/. Грло ми је некако постало /пешчана суводолна“/. То је стање тешке туге.

56. „Узбуђење је увек враћање у прошлост, у примитивније фазе културе и, кад је јако и необузвано, у дивљину”.
(Богдан Поповић).

— Разуме се, у узбуђењу има нечег елементарног. Постоје друге речи да означе дивљину.

57. О времену?

Петар II Петровић Његош има рђаво мишљење о времену: „Време земно и судбина људска два образа највеће лудости”.

А Добриша Цесарић каже:
*„Но вријеме се креће, но вријеме се креће
 К’о сунце у кругу,
 И носи нам опет оно што је било:
 И радост, и тугу. . .”*

— Јасна је разлика у значењу речи време у контекстима које сте навели. Код Цесарића то је „протицање”, а код Његоша приближно „догађање, несталност”. Кочо Рацин каже: „Настала су тешка времена”. Свакоме су од нас ова значења позната из широко прихваћених сентенција и идиома. У временском току мене лично највише интересује тренутак. Постао сам посебно свестан тога, када сам у „Златоврху” написао да смо ми људи „дорасли тренутку, а јадни у данима”. Повезивање тренутака доживљене среће и успона придаје у нашој свести прави смисао нашем животу. Као да је све остало било споредно. О томе сам већ нешто раније рекао.

58. О младости?

— Један мој пријатељ ми је рекао: „Да ми врате десет година младости, пет бих провео у затвору”. Можда је и он то чуо од неког другог.

59. О немиру у људској души?

— Када помислимо на немир, људску душу можемо упоредити са немирним морем. Немир иде са проблемима које треба на неки начин да решимо или утишамо. У том смислу он поставља захтеве и уметности.

60. О страху.

Зигмунд Фројд проучавао је годинама страх.

— Фројд га је проучавао, а ја сам га увек носио, и сада га носим. У „Дојранским ветровима” говорим о страху који нас прожме до сржи костију.

61. О шали и хумору код Македонаца?

По мишљењу Меше Селимовића „шала је једна особина народска уопште. Што се више губи тај народски елемент, све је мање шале. . . Готово бих рекао да је хумор везан искључиво за народ и за неурбанизовану средину. . . Али хумор је највеличанственији однос. То је супериоран однос према свијету. . .”

— Ја сам лично склон хумору. У младости сам чак морао мало да обуздам ту своју склоност у опхођењу са другима. Македонци воле шалу, као уосталом и сви народи на Балкану. Мени као рођеном сељаку ипак сметају шале балканске чаршије.

62. О жељи уопште.

Меша Селимовић сматра да је „жеља чезња. Жеља је потреба за слободом. Жеља је неопходност да превазиђемо стварност. То је потреба да негирамо оно што се дешава. . . ”

— О жељи смо већ нешто рекли. (в. бр. 52.)

63. О клетви код Македонаца!

— Македонци имају приличан репертоар клетви. Раније су се чешће чуле клетве него псовке. Сада се то мења.

64. О судбини?

Меша Селимовић везује „судбину људску за смисао егзистенције људске, а не за никаква ванземаљска збивања. Судбина људска је у томе што је све тајанство: рођење, нежељено рођење, долазак тог новог човјека на свијет коме он треба да се прилагођава. . . ”

— Ја бих просто пошао од етимологије: судбина је оно што је човеку суђено. У једној песми говорим о „нездравој грози пред суђеним“. Када помињемо судбину, ми заправо мислимо на зло које нас може снаћи. Зато је обично да се каже: „Било му је суђено да му кућа изгори“, али не: „Било му је суђено да направи лепу кућу“.

65. Гете је гласно изговарао своје стихове, „*im den Klang ins Ohr zu bekommen*“.

Владан Десница нам је рекао: „Јест. Не само стихове него и најобичнију прозу. За мене нема у том питању разлике између прозе и стихова. Ја прозу читам гласно по тридесет пута, најобичније реченице и чиним да ми други читају, да ми читају из друге собе. И тако то се прочита икс пута гласно. Јесте, оно нешто првобитно, да је некад књижевност, у прадавници, била усмена, још од тога нешто живи у данашњој развијеној, и машинској, и електричној литератури, ако хоћете, знате, тај неки елемент да књижевно дјело мора бити лијепо и савршено и као слушање усмено“.

— Ја стихове само понекад проверавам гласним читањем, у ствари ретко. Обично то чиним нечујним мицањем говорних органа. Научно је доказано да говорни органи код неких особа могу ту улогу да врше исто тако ефикасно као слух код других.

66. *Да ли су Вас привлачили циркус, вариете, каване у великим европским градовима?*

— У циркусе сам навраћао ретко, као и у вариетеје (ипак сам био у Мулен Ружу). Уживам да седим у кафанама. У Америци ми је сметало што нема кафана европског типа.

67. *О заклетви код Македонаца?*

— Некад су македонски револуционари давали заклетву пад камом и револвером који су били укритени на јеванђељу. То се звало крштењем. Данас свечане заклетве нису у обичају у народу. У шали се каже да добар мушкарац не држи реч коју је дао (ваљда некој лепој жени).

68. *Јесте ли у своје дјетињству радо ишли у позориште, у кино, на концерте, у оперу?*

— У моме Прилепу ничега није било од гога, осим биоскопа. А у биоскоп (баба Дунавка га је звала „бивољско“) није вредело да идем, пошто сам био јако кратковид, а још нисам добио наочаре. Тако нисам ни стекао навику да гледам филмове, нити сам, за разлику од својих вршњака, препознавао славне глумце и глумице.

69. *Били бисмо Вам необично захвални кад би сте нам саопштили којим поводом и кад су настале Ваше пјесме: „Шум“?*

— „Шум“ спада у моје ране песме. Тако ћу и даље означавати песме које сам написао од 1939. до 1945, и које тада нису могле бити објављене, него тек у мојим збиркама после рата. Ето та песма Вам је пример за оно што зовете штимунгом. То је расположење у дане позне јесени у Прилепу, пуно туге и немира који су тада пратили моје шетње.

70. *„Есенско утро“*

— Рана песма. Сећам се повода. Враћао сам се из Небрегова у Прилеп у тмурно јесење јутро. Изван села, код места које

зовемо Орниче, обратио сам пажњу на одавно напуштено гробље и приметио крушку дивљакушу у њему. У подножју околних планина милеле су магле. Песма је најпре добила наслов „Македонски пејзаж”.

71. „Зимски ден“

— Рана песма. Тачан опис једног сунчаног, али хладног зимског дана, када сам шетао прилепским улицама. Јавила се љубавна чежња.

72. „Молитва“

— Рана песма. Опет Прилеп. Често ме обузима слутња болести и ране смрти. Пожелео сам да се ослободим тих тегоба у присном додиру са земљом.

73. „Јаготки“

— Написано почетком педесетих година и објављено у збирци „Песни“ (1953). Сећам се да је доживљај настао на лепој планинској падини изнад Пехчева, у пролеће. Опет жеља за контактом са земљом, травом и цвећем.

74. „Рж“

— Из истих година и из исте збирке „Песни”. Доживљавање пејзажа на један интимнији начин. У ово време изашао сам из кризе која ме је пратила претходних година. Опет сам се вратио своје унутрашњем свету, па сам лакше долазио до спонтаног израза.

75. „Пченица“

— За овај текст може да се каже исто што сам саопштио за песму „Рж”.

76. „Рамнина“

— Рана песма. Био сам студент у Београду. Са Калемегдана поглед ми је лутао преко равнице с оне стране Саве и

Дунава. Опет велика младалачка љубав и чежња, али и несигурност и туга.

77. „Спомен“

— Ова песма, као и „Разделеност“, „Трепет“, „Бегство“, „Жед“ и „Грабеж“ улазе у циклус „За непознатата“ („Песни“ 1953). Све су оне настале истим поводом. На једном скупу у Загребу, који је трајао два дана, привукла ми је пажњу једна лепа девојка, с којом се нисам ни упознао. Зато је за овај циклус добро дошао наслов славне Блокове песме („Незнакомка“). Ако се добро сећам, ја сам ове кратке текстове импровизовао већ у току поменутог скупа.

78. „Ангелот на Света Софија“

(Да ли сте посјетили Свету Софију и да ли сте јој ту пјесму приликом своје посјете испјевали?)

— Песма је настала после једне посете цркви Свете Софије у Охриду. Био сам очаран фризом анђела у тој старој цркви. За тај утисак везао се и љубавни мотив. Идеја се јавила зато што су фреске негде у то време ослобођене од малтера којим су биле премазане.

79. „Свезди“

— Као гимназијалац провео сам две-три недеље преко летњег распуста у гостима код свог друга Ристе Џунова у селу Ваташа у Тиквешу. У Прилеп сам се враћао једне ноћи са виноградарима који су носили своје грозђе на пијацу. Песму сам написао, сећајући се незаборавних утисака са тог ноћног пешачења. Објавио сам је у збирци „Везилка“ (1955).

80. „Ластовици“

— Песме из „Везилке“. Посматрао сам ластавице шетајући поред Вардара.

81. „Игранка“

— Нисам могао да заборавам једну игранку која је приређена у гимназији у Прилепу. Осећао сам се усамљен међу младим веселим људима. Године „Везилке“ биле су тужне за мене.

82. „Заспивање”

— Остављам без одговора.

83. „Кошмар”

— Остављам без одговора.

84. „Виј”

— На фону славне Гогољеве приповетке одвија се једна интимна драма.

85. „Смеа”

— Ову сам песму сам цитирао у одговору на Ваше питање о смеху.

86. „Јаглен”

— Мотив инкорпорирања субјекта у објекат јавља се код мене доста често. Ово је пример из „Везилке”.

87. „Реки”

— Ево нас опет поред воде. Волео сам да шетам поред река и толико сам се сродио са њиховим шумом, да ми се у једном тренутку учинило да сам их ја пустио да теку и да ми помогну да се изразим.

88. „Дете заспано крај езеро”

— Видео сам на обали у Охридџу дете у пеленама које су родитељи оставили да спава поред језера. Лако је било да се јави мисао да језеро обликује његову душу.

89. „Песна на лозите во лозјата на Водно”

— Водно је планина изнад Скопља (јужна страна). На његовим падинама има пуно винограда. Често сам ишао на Водно и уживао у том питомом пејзажу.

90. „Водно”

— Опет доживљај са Водна. Старији људи осећају задовољство од тога што још увек могу сасвим да се сроде са природом.

91. „Урнатица”

— Сећам се да сам ову песму импровизовао у току једне досадне седнице коју заправо нисам пратио. Шврљао сам било шта на хартији, да ми некако прође време, па се у томе догодило да је настала и једна оваква песмица.

92. „Григор Прличев”

— Судбина Григора Прличева ме је јако интересовала. Снажан песнички таленат у скућеној средини. „Попришта нисам имао”, каже он. Ја сам 1951. одржао о њему реч у његовом Охридџу. Мој је говор одјекнуо доста широко. У двама песмама са поднасловима „Нож” и „Патник” у његовом лику читам судбину стваралачке личности у нашим просторима.

93. „Девственици”

— Неколико песама посветио сам македонским револуционарима с почетка овог века (Гоце Делчев, Даме Груев, Пере Тошев). Овај сонет говори о тим младим људима који су се, као аскети посвећени вишем циљу, одрекли свога личног живота.

94. „Одземање на силата”

(Да ли сте били Ви болесни код сте испјевали ову пјесму и ако сте били болесни од чега сте били обољели?)

— Ова песма улази у циклус од пет песама „Марко Крале”. По белешкама у једном свом нотесу видим да сам тај циклус замислио 1957. године, док сам боравио током неколико месеци у Паризу. Реализација појединих замишљених делова отегла се јако дуго, тако да сам завршену песму „Песја Брдце”, као неку врсту епилога, написао тек двадесет година касније. Легенду о томе како је Бог одузео снагу Краљевићу Марку чуо сам у детињству од бабе Дунавке и запамтио је заувек. Песма је објављена у проширеном издању „Везилке” (1961). Нисам био болестан кад сам је писао. Разболео сам се касније, тако да сада боље схватам шта значи одузимање снаге, него у време када је ова песма настала.

95. „Беласица”

— Ова песма у прози је настала некако паралелно са првим песмама о Марку и, рекао бих, плод је истих разумевања о смислу људске акције. Устврдио сам, наиме, да се ниједан напор борбене људске воље не губи без трага.

96. „Камбани”

— Једна од мојих раних песама. Звоњава црквених звона у Прилепу и туга неостварене љубави.

97. „Разделба”

— Рана песма. Љубав и растанак младих људи у ратним данима.

98. „Сончева колона (балада)”
(Да ли сте доживјели овај догађај?)

— Описује се истинит догађај, али ја лично нисам видио сцену коју описујем. То се догодило 1942. године. Тела седморице партизана била су изложена у Прилепу, да би се народ заплашио. Међу убијенима је био и мој братучед Цане.

99. „Песна”

— Рана песма. Касније имам још неколико песама са истим насловом. Осећање нечега угрожавајућег у песничком говору било је код мене увек присутно.

100. „Лик”

— Нека стрепња пред вољеним ликом.

101. „Калемегдан”

— Многе моје успомене су везане за Калемегдан. Овде се сећам студентских дана пред рат. Обузело ме сасвим протицање времена. Песма је настала негде ваљда почетком педесетих година. Објављена је у збирци „Песни” (1953).

102. „Сусрет с Жинзифовом”
(Поема)

— Поема о Жинзифову ушла је најпре у збирку „Земјата и љубовта“ (1948). Затим је, са доста поправака, укључена у збирку „Песни“ (1953). Ја сам у Москви први пут био у пролеће 1946. То ме је приближило Жинзифову који је тамо живео и умро. Јачање традиције, потреба комуницирања са претходницима наметала се све више у мојој свести. То је и основна порука ове песме. Код мене самог се створило неко убеђење да је текст превише реторичан. Ове године га је сјајно интерпретирао глумац Борис Мајсторов на једној прослави Рајка Жинзифоа. И ја сам се спонтано придружио публици која га је лепо примила.

103. „Ракување“ (Поема)

— Поема „Ракување“ је значајна за мене. У првих неколико година после рата почео сам да осећам да ми поезија некако измиче, да се тањи њен ток. Док сам једне вечери писао ову песму (било је то ваљда 1952, не памтим добро) учинило ми се да ми се враћа лакоћа писања, на коју сам био навикао. Што је још важније, значило је то овог пута савлађивање слободног стиха, којим сам се касније обилато служио. У поеми говорим о судбини македонских песника и македонске поезије. Биле су то године тешке неизвесности, пуне претњи за нашу земљу. Први пут се у мени јавила слутња да наша акција може да буде уништена грубим насиљем. Хтео сам да јој се у самом себи одупрем.

104. „Игра со дете“

(Да ли је описан у овој пјесми Ваш лични доживљај?)

— Посветио сам ову песму својој тада малој ћеркици. То је наша игра, која почиње једном познатом македонском дечјом игром. Дете учествује у игри целим својим бићем, а родитељ мора да горко размишља. Интересантно је да је у једном руском преводу моје песме изостављен стих „дете — то звучи гордо“ који као да пориче Горкијеву крилатицу: „човек — то звучи гордо“.

105. „Везилка“

— Ево шта сам о „Везилки“ написао недавно у анкети „Школског часа“ (Београд, 1989, бр. 1): „Она је објављена у истоименој збирци 1955. године. Сада нисам у могућности да проверавам да ли је нешто пре тога била објављена и у неком часопису. Ако ме симболика народног кола привукла рано, морам да признам да сам тек постепено и без већег узбуђења открио за себе симболе које може да понуди народни вез. Овде је потреб-

но објашњење. Небрегово спада међу насеља у подножју Бабуне, која су већ била напустила народну ношњу. Под турском влашћу та села нису била чифчијска, тако да је веза са градом ту била тешња, па и одлазак у свет лакши. Народна ношња са богатим везовима задржала се у равничарским селима. Те смо сељаке звали „везени” и на њих смо гледали мало с висине. Зато ја нисам ни понео неки дубљи утисак у сећању са сабора на којима су се раскошно преливале боје на рукавима белих кошуља девојка и невеста из пољских села. Први стимул за „Везилку” јавио се, када сам разгледао један леп албум македонских везова у издању Етнографског музеја у Скопљу. Затим је дошла, сећам се, једна визуелна сензација. Путујући возом за Прилеп, погледао сам у једном тренутку кроз прозор право у плаво небо. Учинило ми се као да на њему видим један мотив народног веза. Јавила се, значи, једна од оних слика које ће бити укључене у моју будућу песму.

Ту песму сам написао лако, али спокојно, без неког узбуђења и без онаквог заноса, какав сам осећао док сам писао „Тешкото”. Настао је, без претходне намере, један савршено симетричан текст, као да се свесно подражавало симетричном распореду елемената у народном везу. Јунаци те песме су Песник и Везиља. У првом делу Песнику припада једна строфа, а Везиљи три, у другом обрнуто. Супротстављање црвене и црне боје служи да се на симболичан начин прикажу две стране живота. Једна боја представља таму, тескобу и стрепњу, а друга свитање, чежњу и наду“.

106. „Тишина”

— Песма из периода „Везилке“. Жеља да се нађе спокојство у потпуном предавању природи, тишини и сну, изван свакодневног збивања.

107. „Починка”

— Нешто слично по расположењу у претходној песми, али у јесењем пејзажу, који буди тиху резигнацију.

108. „Стебло”

— Често се код мене јавља дрво у неком симболичком значењу. Оголело стабло, окружено опалим жутим лишћем као својим успоменама, буди незнање и напуштеност.

109. „Штип”

— Имао сам у виду и нека лица, када сам говорио о сивим погледима и хладном осмеху штитских брда. Највише сам мислио на то како паланка прогања љубав.

110. „Стерна”

— Већ сам поменуо да сам циклус „Марко Крале“ замислио 1957. године. „Стерну” сам написао најпре, у једном дану, са дикцијом која је обећавала добар приступ целини циклуса. Пошао сам од легенде коју сам у детињству слушао опет од бабе Дунавке, а касније читао у запису Марка Цепенкова. Слутио сам зло.

111. „Марковиот манастир”

— Песма је укључена у циклус „Марко Крале”. Написао сам је пошто сам после земљотреса у Скопљу (1963) први пут посетио Марков манастир, који се налази четрнаест километара јужно од Скопља. Већ сам рекао нешто о томе како сам укомпоновао фреске у овај текст. Осетио сам док сам га писао као да је попустила снага оне дикције којом су прожете претходне две песме („Одземање на силата” и „Стерна”). Зато се нисам журио са доношењем циклуса према првобитној замисли.

112. „Тореадор”

— Биће да сам и ову песму импровизовао на некој седници. Не памтим. Мучило ме је то што је мржња тако упорна.

113. „Пред годишнината на татковата смрт”

— Ово је пример за обраду једне рудиментарне песничке форме. Речи које наводим је стварно изговорила преда мном моја мајка. Ја сам их само некако уоквирио. Ова песма, као и оне које јој следе, ушла је у збирку „Записи” (1974). Сви су ти текстови настали разним поводима у претходних неколико година.

114. „Елен самак”

— Песма о самоћи из које се не може изаћи. Судбина да се остане усамљен до краја.

115. „Превалец”

— Осећање да је успон у животу исцрпљен и да предстоји силазак у тамну долину. Искуство година.

116. „Дон Кихот”

— Идентификација са Дон Кихотом. Фронт који нам је додељен може да буде безначајан, наша акција ништавна, али то нас не спречава да погледамо подсмешљиво на оне који другде праве историју.

117. „Одисеј”

— Ову песму сам написао једне вечери за столом у једној кафани у Копру. За суседним столом је живахно разговарао један старији брачни пар. Човек је носио униформу поморца.

118. „Суша”

— Ову сам песму, иако говори о сушном лету, написао у једно децембарско вече у хотелу „Црна Гора” у Титограду. Било ми је хладно у тој соби те ноћи.

119. „Младост”

— Поређење које се наметнуло преко једног погледа на Малу железничку станицу у Скопљу. Играла је улогу и једна слика Димитра Пандилова (вагони на споредном колосеку).

120. „Саат”

— Доживљај једне летње вечери у мом старом стану у центру Скопља.

121. „Сонот”

— Када сам рекао да је сну извор у некој далекој ноћи нашег детињства, ослањао сам се и на своје сећање. Још увек памтим упечатљиве одломке неких од снова. Испричаћу овим поводом нешто о моме раном интересу за појаву сна. Већ сам раније рекао да сам као дете у Небрегову спавао између бабе и стрине Вете. Старе жене су свако јутро причале једна другој

снове које су виделе те ноћи. То ме је толико привлачило, да сам једном решио да видим сан. Када сам то вече легао, стиснуо сам снажно очне капке, а затим их нагло отворио. Мрак је почео да титра пред мојим очима. — Ето, то је сан, — помислио сам и заспао. Ујутро сам бакама свечано изјавио да сам и ја ноћас видео сан. — Какав? — Био је црн, — одговорио сам.

122. „Разговор со детенце”

— То је као продужетак оне моје „Игре са дететом”.

123. „Планина”

— Подсећа ме на песму „Равнина” из ране младости. Али овде је у питању не само љубав, него дубока, основна бољка. Наталожило се искуство. Користим узвик из народне песме (*Планино, рамна рудино!*). Један начин уклапања елемената народне поезије.

124. „Струмиче”

— Тих жутих хризантема имам у својој башти. Чежња за љубављу док године одмичу.

125. „Гугучка”

— Волим гугутке. Чујем их сваког дана. Написао сам више песама о њима. Тужно је да се каже, као овде, да ме њихов глас више не може излечити.

126. „Распетие”

— Остављам без одговора.

127. „Порака”

— Остављам без одговора.

128. „Ризница”

— Остављам без одговора.

129. „Љубовница”

— Похавала љубави која је задовољна тиме што сама пружа.

130. „Три крупни жени”

— Посматрао сам једном код Калишта на Охридском језеру како три жене пливају напоредо, удаљавајући се све више од обале.

131. „Куманово”

— У Куманово смо стварно често ишли једно време. Сада, нажалост, више не. Као да смо се опростили од бољег дела свог живота, ја и моји пријатељи, откад више не залазимо у оне пријатне кафанице у том граду.

132. „Внукот”

— Јасно је: шта би деда друго, него да даје савете своме унуку, осећајући да преко њега може и за себе да сачува нешто од елементарне животне свежине.

133. „Спомен”

— Нешто о изгубљеној младости.

134. „Вепар”

— Нека врста вербалне освете.

135. „Штурци”

— У Дојрану је у августу раскошна музика зрикаваца. Она ме прати и после повратка у Скопље, јер је исто тако жива у нашем насељу у подножју Водна. Учинило ми се да се преко ње приближавам дубљем поимању. Али тајна космоса је закључана пред човеком.

136. „Пеперуга”

— Трагика љубави: „Застајеш као лептир на суво дрво”.

137. „Ревматизам”

— Болести су почеле да ме посећују. Браним се неком благом иронијом.

138. „Езеро”

— То је један од лепих доживљаја тренутака, о чему сам већ говорио. Догађа се на Дојранском језеру.

139. „Кобење”

— Не треба слутњи дати да дође до израза у речима. Тиме јача зла коб.

140. „Зборот”

— Раније сам већ говорио о једној својој песми под истим насловом. Ова, из збирке „Записи” (1974) говори о излишности речи, али и о томе како се реч намеће елементарном снагом, тако да мора бити исказана.

141. „Записи во проза: Копачење”

— Песме у прози „Копачење“, „Питачи“, „Мајска ноћ“, „Спомен“, „Студ“ и „Рибар“ везане су својим постанком. Зато их овде наводим заједно. Ја сам у своје време написао више писама која су морала остати непослата. Када сам једном приликом погледао те концепте, видио сам да неке од њих могу да објавим, пошто их ослободим неких сасвим приватних тонова. Требало је дакле, постићи и између аутора и текста неку дистанцу, која је иначе нормално присутна између читаоца и текста. Тек када се то учини, аутор може да се нада да ће читалац доживети текст и као своју личну поруку. Тако су настале ове песме у прози.

142. „Миг”

— Опет доживљај тренутка, о чему је већ било речи.

143. „Ружа”

— Прича је истинита. То се догодило у мојој башти, у којој сам ја налазио не једном симболе за своје песме.

144. „Камиказе”

— Колико то изгледало чудно, идеју за овај текст добио сам читајући Марка Миљанова. Више пута сам притом поставио себи питање да ли за човека у тешкој дилеми није било лакше и безопасније да се приклони обичају, него да доноси самосталну одлуку према своме суду и осећању. Сматрао сам да је упутније да једну такву идеју обучем у јапанско рухо. Интересантна је ова згода. У једној источној земљи изашао је избор мојих песама у посебној књизи. Цензура је од свих текстова који су били преведени брисала само овај. Цензор очевидно није био глуп. Разуме се, он није пошао од намјере да брани јапанске традиције.

145. „Разговор”

— Нуклеус овог текста су још једном речи које сам чуо од мајке. Остало је мој коментар.

146. „Круша дивјачка”

— О овом тексту могу само да поновим оно што сам рекао о песми у прози „Ружа”.

147. „Врв”

— Минијатура из „Везилке”. Усамљен и још беспомоћнији и када мислиш да си доспео највише што си могао.

148. *»Ars Poetica«*

— Једна мало шаљива реплика на наше књижевне спорове. Песму сам написао у Дојрану, гдје се на крову моје кућице сјати безброј врабаца.

149. Ви сте објавили и збирку приповједака Лозје (1955) и есеје Беседи и огледи (1972). Одакле сте црпили градиво за те своје приповијетке и за своје есеје и огледе?

Вама је сигурно познато да је Андерсен створио велики број својих бајки на основу истинитих догађаја у којима је лично учествовао, затим на основу причања из своје маште, на основу ирске приче и на основу путописа из Африке и других текстова које је читао.

— Градиво за приповетке црпео сам углавном из живота малих људи које сам познавао или посматрао у посебним ситуацијама. У есејима сам обрађивао нарочито две области. Прво, интересовала ме судбина стваралачких личности у малој, заосталој средини, величина малих. Тако је настала серија портрета таквих људи из македонске даље и ближе културне историје. Друго, бавио сам се доста питањима теорије и праксе књижевног стваралаштва, полазећи пре свега од свог сопственог искуства.

Jevto M. Milović

A CONVERSATION WITH BLAŽE KONESKI

(S u m m a r y)

The author presents the authentic text of his conversation with the distinguished Macedonian poet and linguist Blaže Koneski who revealed numerous important and interesting details from his life and poetic creativity.